

دانشکده ادبیات و علوم انسانی دکتر علی شریعتی

پایان نامه کارشناسی ارشد

رشته زبان و ادبیات عرب

عنوان

بررسی موضوعی شعر بولس سلامه

استاد راهنما:

جناب آقای دکتر علی منتظمی

استاد مشاور:

جناب آقای دکتر حسین ناظری

تهیه کننده:

علی زرقانی

تابستان ۸۸

چکیده

این رساله پژوهشی موضوعی در شعر بولس سلامه شاعر مسیحی لبنانی است که در آن دیوان حماسه عیدالغدیر او مورد بررسی قرار گرفته است. این رساله شامل پنج فصل می‌باشد که در فصل اول آن اوضاع سیاسی، اجتماعی و فرهنگی دوران زندگی شاعر مورد بررسی قرار گرفته که خود شامل سه بخش اوضاع سیاسی، اوضاع اجتماعی و اوضاع فرهنگی است. فصل دوم شامل پنج بخش است که در آن به ترتیب زندگینامه بولس سلامه، تحلیل شخصیت شاعر، دیدگاه اجتماعی وی، تأثیر بیماری بر دیدگاه و ادب او و بخش آخر آن نیز به معرفی آثار و بررسی سبک نثر وی به طور مختصر اختصاص یافته است. فصل سوم فصلی است در حماسه که چهار بخش حماسه و ویژگیهای آن، انواع حماسه، حماسه در ادبیات جهان، و حماسه در ادبیات عربی در آن گنجانده شده است. فصل چهارم به ویژگیهای حماسی حماسه عیدالغدیر اختصاص یافته. در ابتدای این فصل بخشی کوتاه با عنوان بولس سلامه علل وانگیزه‌های انتخاب موضوع آورده شده و در بخش دوم ویژگیهای حماسی حماسه عیدالغدیر مورد بررسی قرار گرفته است. فصل پنجم این رساله نیز به موضوع حماسه عیدالغدیر و داستان آن و تطبیق بین تاریخ و سروده‌های شاعر اختصاص یافته است.

واژگان کلیدی: بولس سلامه، بیماری، حماسه، عیدالغدیر، امام علی(ع)، امام حسین(ع)

ملخص

هذه الرسالة دراسه موضوعيه حول الشاعر المسيحي اللبناني بولس سلامه و شعره. درست فيها ديوانه الملحمى «عيدالغدير». تشمل الرسالة على خمس فصول. اختص الفصل الاول الى الظروف السياسيه و الاجتماعيه و الثقافيه فى زمن حياه الشاعر و الوقائع اللتى تزامن حياهه. ينقسم هذا الفصل الى ثلاثه ابواب عنوانها: الوضع السياسى، الوضع الاجتماعى، و الوضع الثقافى. يتناول الفصل الثانى حياه الشاعر و شخصيته، آراءه الاجتماعيه، اثرات المرض على آراءه و ادبه و أُدرجَ بابٌ فى مؤلفات الشاعر و تحليل نثره و مناهجه اختصاراً. و الفصل الثالث فصل فى الملحمه و يشتمل على ملحمه و خصائصها، انواع الملحمه، الملحمه فى الدب العالمى و الملحمه فى الادب العربى و كلها فى بابٍ واحد. يتناول الفصل الرابع الخصائص الملحميه لملحمه عيدالغدير و يأتى الكاتب فى بدايه هذا الفصل ببابٍ فى بواعث اختيار الموضوع من وجهه نظر الشاعر ثم جىء بباب فى دراسه الملحمه و الخائص الملحميه فيها و فى الفصل الخامس دُرِسَت ملحمه عيدالغدير و قصتها و المطابقه بين التاريخ و المستندات التاريخيه و بين قصائد الملحمه و ابياتها فى بابٍ واحد.

المفردات الرئيسيه: بولس سلامه، المرض، الملحمه، عيدالغدير، الامام على (ع)، الامام حسين (ع)

حمد سپاس خدای را که در صحیفه دل بندگان معرفت آفرید و
توان تعقل و تفکر به آنها بخشید و نیروی جهد و کوشش به آنها عطا
فرمود و قلم را زیور محفل عاشقان و عارفان ساخت و مرا در جوار
آموزگاران اندیشه‌های بزرگ و ناب نشانند.

و اکنون که در سایه الطاف رحمانیتش رساله حاضر به سر انجام
رسیده است بر خود لازم می‌دانم از جناب آقای دکتر علی منتظمی
استاد محترم راهنما و جناب آقای دکتر حسین ناظری استاد محترم
مشاور که این پژوهش مرهون راهنمایی دلسوزانه ایشان است تشکر
و قدر دانی نمایم و نیز از تمام دوستانی که در انجام این رساله من
را مساعدت نمودند

امید است که این مرحله دریچه‌ای سبز باشد به سوی فرداهایی
روشن.

تقدیم به امام عصر

که چشمان مشتاقان عاشق در انتظارش پیوسته بارانی از گهر
بر دامن گونه‌ها دارد

به پدر و مادر بزرگوار ایشان

حضرت فاطمه زهرا(س) و حضرت علی(ع)

که با وجودشان تاج عزت بر سر کائنات عالم نهاده‌اند

فصل اول: اوضاع سیاسی، اجتماعی، فرهنگی لبنان در قرن بیستم

۱-۱- بخش اول: اوضاع سیاسی لبنان	۲
۱-۱-۱- اوضاع سیاسی لبنان در قرن نوزدهم.....	۴
۱-۱-۲- لبنان تحت قیمومت فرانسه.....	۶
۱-۱-۳- لبنان بعد از جنگ جهانی دوم.....	۸
۱-۱-۳-۱- استقلال اسمی	۸
۱-۱-۳-۲- استقلال کامل لبنان	۸
۱-۲- بخش دوم: اوضاع اجتماعی	۱۰
۱-۲-۱- اوضاع اجتماعی لبنان قبل از جنگ جهانی اول.....	۱۱
۱-۲-۲- اوضاع اجتماعی لبنان بین دو جنگ جهانی	۱۲
۱-۲-۲-۱- وضعیت زن	۱۲
۱-۲-۲-۲- غربگرایی.....	۱۳
۱-۲-۲-۳- تعصبات قومی قبیله ای و دینی	۱۴
۱-۳- بخش سوم: اوضاع فرهنگی	۱۶
۱-۳-۱- ارتباط بین اعراب و دنیای غرب	۱۷
۱-۳-۲- اوضاع فرهنگی در لبنان بعد از جنگ جهانی اول.....	۱۸
۱-۳-۳- تاثیر مؤسسات بیگانه بر فرهنگ لبنان.....	۱۹
۱-۳-۳-۱- دوران قیمومت و تاثیر آن بر زبان و ادبیات	۲۰
۱-۳-۳-۲- انجمنهای ادبی.....	۲۱
۱-۳-۳-۳- روزنامه و مجلات	۲۱
۱-۳-۳-۴- ترجمه ها.....	۲۳

فصل دوم: زندگینامه، شخصیت و بررسی آثار بولس سلامه

۱-۲- بخش اول: زندگی اجتماعی بولس سلامه	۲۵
۱-۱-۱- جلوه‌های از زندگی بولس سلامه	۲۶
۱-۱-۱-۲- تحصیلات بولس سلامه	۲۶
۱-۱-۲-۲- دوران قضاوت بولس سلامه.....	۲۹

- ۲۹ ۳-۱-۱-۲- بیماری بولس سلامه
- ۳۰ ۴-۱-۱-۲- دیدار بولس سلامه از لورد
- ۳۱ ۵-۱-۱-۲- سالهای پایانی زندگی بولس سلامه
- ۳۱ ۶-۱-۱-۲- تکریم بولس سلامه
- ۳۳ ۲-۲- بخش دوم: شخصیت بولس سلامه
- ۳۴ ۱-۲-۲- تاثیر محیط بر شخصیت بولس سلامه
- ۳۹ ۳-۲- بخش سوم: دیدگاه اجتماعی بولس سلامه
- ۴۰ ۱-۳-۲- خانواده
- ۴۱ ۲-۳-۲- دوستان
- ۴۳ ۳-۳-۲- سایر مردم
- ۴۵ ۴-۲- بخش چهارم: تأثیر بیماری بولس سلامه بر دیدگاه و ادب او
- ۴۶ ۱-۴-۲- تأثیر و انعکاس بیماری بر دیدگاه بولس سلامه
- ۴۷ ۲-۴-۲- بیماری بولس سلامه و شکوفایی استعدادهاى او
- ۴۸ ۳-۴-۲- انعکاس بیماری در ادب بولس سلامه
- ۴۹ ۱-۳-۴-۲- گناه و اشتباه
- ۵۰ ۲-۳-۴-۲- محرومیت
- ۵۲ ۵-۲- بخش پنجم: معرفی آثار و بررسی سبک نثر بولس سلامه
- ۵۳ ۱-۵-۲- معرفی آثار بولس سلامه
- ۵۴ ۱-۱-۵-۲- آثار منظوم
- ۵۵ ۲-۱-۵-۲- آثار منثور
- ۵۶ ۲-۵-۲- بررسی آثار منثور بولس سلامه
- ۵۶ ۱-۲-۵-۲- انواع نثر و موضوعات آن
- ۵۷ ۳-۵-۲- ویژگیهای نثر بولس سلامه
- ۵۸ ۱-۳-۵-۲- وصف در نثر وی
- ۵۹ ۲-۳-۵-۲- استطراد و حشو
- ۵۹ ۳-۳-۵-۲- سمبولیسم در نثر بولس سلامه
- ۶۰ ۴-۳-۵-۲- الفاظ نامأنوس

فصل سوم: حماسه

- ۳-۱- بخش اول: حماسه و ویژگیهای آن ۶۳
- ۳-۱-۱- تعریف حماسه ۶۴
- ۳-۱-۲- ویژگیهای حماسه ۶۴
- ۳-۱-۲-۱- حماسه قصه است ۶۴
- ۳-۱-۲-۲- حماسه اثری است منظوم ۶۶
- ۳-۱-۲-۳- حماسه ادبیات قومی است ۶۷
- ۳-۱-۲-۴- حماسه یک اثر قهرمان مآبانه است ۶۸
- ۳-۱-۲-۵- حماسه قصه‌های خارق‌العاده است ۶۸
- ۳-۲- بخش دوم: حماسه و انواع آن ۷۰
- ۳-۲-۱- انواع حماسه ۷۱
- ۳-۲-۱-۱- حماسه طبیعی ۷۱
- ۳-۲-۱-۲- حماسه موضوعی ۷۱
- ۳-۲-۱-۳- حماسه اساطیری یا پهلوانی ۷۲
- ۳-۲-۱-۴- حماسه دینی و مذهبی ۷۲
- ۳-۲-۱-۵- حماسه عرفانی ۷۲
- ۳-۳- بخش سوم: حماسه در ادبیات جهان ۷۴
- ۳-۳-۱- مشهورترین حماسه‌های غیر عرب ۷۵
- ۳-۴- بخش چهارم: حماسه سرایی در ادبیات عربی ۸۰
- ۳-۴-۱- حماسه سرایی در ادبیات قدیم عربی ۸۱
- ۳-۴-۲- دلایل عدم وجود حماسه در ادبیات قدیم عرب ۸۲
- ۳-۴-۳- عدم وجود حماسه در دوره اموی و عباسی ۸۴
- ۳-۴-۴- حماسه سرایی در ادبیات معاصر عرب ۸۵

فصل چهارم: حماسه عید الغدیر و ویژگیهای حماسی آن

- ۴-۱- بخش اول: بولس سلامه، علل و انگیزه‌های انتخاب موضوع ۹۰
- ۴-۱-۱- دلایل انتخاب موضوع ۹۲
- ۴-۱-۱-۱- عشق به اهل بیت و علی(ع) ۹۴

۹۶	۲-۱-۴- جایگاه حماسهٔ عیدالغدیر در بین ناقدان و ادیبان.....
۹۷	۳-۱-۴- منابع مورد استناد شاعر.....
۹۹	۲-۲- بخش دوم : ویژگیهای حماسی حماسه عیدالغدیر.....
۱۰۰	۱-۲-۴- شروع.....
۱۰۱	۲-۲-۴- پایان.....
۱۰۲	۳-۲-۴- جنگ وستیز.....
۱۰۳	۴-۲-۴- ابزار جنگی.....
۱۰۴	۵-۲-۴- موجودات حقیقی و خیالی در این حماسه.....
۱۰۵	۶-۲-۴- شخصیتهای نمادین در حماسه.....
۱۰۵	۱-۶-۲-۴- شخصیتهای نمادین مثبت.....
۱۰۹	۲-۶-۲-۴- شخصیتهای نمادین منفی.....
۱۱۲	۷-۲-۴- دگرگونی روحی:.....
۱۱۳	۸-۲-۴- ملی گرایی.....
۱۱۴	۹-۲-۴- واژهها، وزن، قافیه.....
۱۱۴	۱-۹-۲-۴- واژهها.....

فصل پنجم: داستان حماسه و بررسی موضوع حماسه عیدالغدیر

۱۱۶	۱-۵- داستان حماسه.....
۱۱۶	۱-۱-۵- نیایش.....
۱۱۸	۲-۱-۵- دوران جاهلیت.....
۱۱۹	۳-۱-۵- قریش و بنی هاشم و جایگاه آنها در بین سایر قبیلهها.....
۱۲۰	۴-۱-۵- تولد پیامبر(ص).....
۱۲۱	۵-۱-۵- بعثت پیامبر(ص).....
۱۲۳	۶-۱-۵- تولد علی (ع).....
۱۲۵	۷-۱-۵- علنی شدن دعوت پیامبر(ص).....
۱۲۷	۸-۱-۵- هجرت مسلمانان.....
۱۲۹	۹-۱-۵- جنگ بدر.....
۱۳۰	۱۰-۱-۵- ازدواج علی(ع) و فاطمه(س).....
۱۳۲	۱۱-۱-۵- جنگ احد.....
۱۳۵	۱۲-۱-۵- جنگ خندق.....
۱۳۶	۱۳-۱-۵- جنگ خیبر.....

۱۳۹	۱۴-۱-۵- واقعه غدیر خم
۱۴۱	۱۵-۱-۵- حدیث غدیر
۱۴۴	۱۶-۱-۵- وفات پیامبر(ص)
۱۴۵	۱۷-۱-۵- جریان سقیفه بنی ساعده
۱۴۷	۱۸-۱-۵- خلافت علی(ع)
۱۵۲	۱۹-۱-۵- شهادت علی(ع)
۱۵۵	۲۰-۱-۵- حکومت یزید و شهادت امام حسین(ع)
۱۵۶	۲۱-۱-۵- مسلم بن عقیل
۱۵۷	۲۲-۱-۵- امام حسین(ع) دومین قهرمان اصلی حماسه
۱۶۱	۲۳-۱-۵- نیایش
۱۶۴	نتیجه
۱۶۸	منابع و مأخذ

مقدمه

بیان مسائل فکری، عقیدتی و تاریخی در قالب شعر در کلیه ادیان و زبان‌ها که دارای پیشینه تاریخی هستند به چشم می‌خورد. بسیاری از شاعران با زبان شعر به بیان مبانی فکری و عقیدتی اسلام و تاریخ آن پرداخته‌اند که در میان آن‌ها با شاعران مسیحی نیز مواجه می‌شویم. بسیاری از ما بارها در کتاب‌ها و نشریات مختلف اظهار نظرهایی ستایش‌آمیز از متفکران مسیحی درباره اسلام و رهبران آن خوانده‌ایم، از این رو وجود چنین اظهار نظرهایی به خودی خود تازه و عجیب نیست. خداوند تبارک و تعالی در قرآن کریم خطاب به پیامبر اکرم (ص) می‌فرماید (وَلَتَجِدَنَّ أَقْرَبَهُمْ مَوَدَّةً لِلَّذِينَ آمَنُوا الَّذِينَ قَالُوا إِنَّا نَصَارَى).^۱ (مائده، آیه ۸۲) ولی تفاوت در زاویه نگرش و نحوه بیان نظر این متفکران می‌باشد که برای مردم به ویژه مسلمانان می‌تواند جالب توجه باشد.

البته در این میان متفکران و ادیبان مسیحی عرب زبان جایگاه ویژه‌ای دارند، زیرا امکان دسترسی آنان به اطلاعات صحیح درباره اسلام از طریق مستندات تاریخی و روایتی که بزرگان اسلام به عربی نگاشته‌اند بیشتر است. متفکران مسیحی عرب زبان در شناخت اسلام متکی به نقل قول نیستند. آنان می‌توانند قرآن، نهج البلاغه، تاریخ اسلام و نیز سیره‌های معروفی که در مورد پیامبر سروده شده را از روی متن اصلی که به زبان عربی نگاشته شده است خوانده و در باره این دین به تحقیق بپردازند.

بولس سلامه از جمله شاعران مسیحی لبنانی است که در حماسه‌ای به نام عیدالغدیر به روایت تاریخ اسلام از عصر جاهلی تا سقوط دولت اموی پرداخته است. همان گونه که به تفصیل بیان خواهد شد، این حماسه از این جهت که تاریخ اسلام توسط یک عالم و شاعر مسیحی به نظم کشیده شده و از طرفی نیز به دلیل این که اکثر منتقدان عرب این حماسه را در زمره بهترین حماسه‌های عربی و حتی برخی آن را در ردیف بهترین حماسه‌های موجود در ادبیات جهان به شمار می‌آورند حائز اهمیت بسیاری است.

۱- و قطعاً کسانی را که گفتند «ما نصرانی هستیم» نزدیکترین مردم در دوستی با مؤمنان خواهی یافت.

البته با وجود این که بولس سلامه در زمره بهترین شاعران عرب بوده و اولین حماسه اصیل اسلامی و عربی را سروده است که جزء بهترین حماسه‌های عربی نیز به شمار می‌رود، ولی خود شاعر چندان مورد توجه ادبا و تاریخ ادب نویسان قرار نگرفته و در حد یک شاعر ناشناخته باقی مانده است. به طوری که در تاریخ ادبیات‌های معروفی هم چون تاریخ الادب العربی (حنا الفاخوری) و نیز عمر فروخ و ... حتی به این شاعر کوچکترین اشاره‌ای نشده است. بنا براین در پی آشنا شدن با این شاعر و با راهنمایی‌های استاد ارجمند جناب آقای فرهاد رجبی عضو هیات علمی دانشگاه اراک، در جهت ادای دین به رشته تحصیلی خود (ادبیات عربی) و این ادیب بزرگ برآمده و تصمیم گرفتم تا سهم کوچکی در شناساندن این شاعر به دوست‌داران ادب داشته باشم. از این رو این موضوع جهت کار پایان‌نامه مقطع تحصیلی کارشناسی ارشد به آقایان دکتر منتظری و دکتر ناظری از اعضای هیات علمی دانشگاه فردوسی مشهد پیشنهاد و پس از بررسی‌های لازم از طرف آن‌ها مورد تایید قرار گرفت.

در مورد پیشینه تحقیق در رابطه با این شاعر باید گفت تا کنون نه تنها در مورد زندگی وی حتی در مورد حماسه او که جزء بهترین حماسه‌های عربی است تحقیق قابل ذکری به عمل نیامده است و این کار تازه‌ترین کار تحقیقاتی در رابطه با این شاعر در ایران می‌باشد. در ادبیات عربی نیز جز نویسنده معاصر لبنانی (منصورعید) که در مورد زندگی و تا حدودی ادب وی آن هم به طور مختصر در کتاب ۱۲۰ صفحه‌ای که قسمت اعظم آن به گنجاندن قصاید و قطعاتی از شعر و نثر او اختصاص یافته است کسی به این موضوع نپرداخته است. البته کتابی نیز به نام «امام علی فی عیون شاعر بولس سلامه» توسط کمال سید نگاشته شده که علی‌رغم تلاش بسیار، موفق به تهیه آن نشدم و نیز چند مجله‌ای به نام‌های «الادیب»، «العرفان»، «المنهاج» که در زمان حیات شاعر و اندکی پس از آن در تکریم شاعر مطالبی را گنجانده و در حد مختصری به بررسی فکر و ادب وی پرداخته است که این مجلات پس از تلاش فراوان و مساعدت یکی از دوستان در لبنان تهیه گردید. البته گذشته از مشکلاتی که نگارنده در تدارک منابع تحقیق با آن مواجه بوده در

تهیه‌ی آثار خود شاعر نیز با مشکلات زیادی روبرو شده است که پس از یک سال تلاش تنها موفق به تهیه چند اثر شاعر گردیده است.

این رساله شامل پنج فصل است. در فصل اول به اوضاع سیاسی، اجتماعی و فرهنگی لبنان در اواخر قرن نوزدهم و ابتدای قرن بیستم که هم زمان با دوران زندگی بولس سلامه است، پرداخته شده است در این فصل، اوضاع سیاسی، اجتماعی و فرهنگی این دوران هر کدام در بخشی مجزا مورد بررسی قرار گرفته و سعی شده تا تصویری مختصر از وضعیت لبنان در دوران معاصر ارائه شود. و از این طریق به نحوی به مواردی که در شکل‌گیری افکار و اندیشه‌های شاعر نقش مؤثری داشته‌اند اشاره گردد.

فصل دوم به زندگینامه شاعر اختصاص یافته و سعی شده تا در کنار زندگینامه، یک تحلیل و بررسی هرچند کوتاه از شخصیت وی و عناصر تأثیرگذار در تکوین شخصیت شاعر ارائه گردد. در این زمینه کتاب مورد استناد نگارنده کتاب خود شاعر به نام «حکایه عمر» می‌باشد که آن را می‌توان خودزیست‌نامه شاعر دانست. او در این کتاب به ذکر وقایع دوران زندگی پر درد خود از کودکی تا پانزده سال پایانی حیات خود پرداخته است. این فصل خود شامل پنج بخش است که بخش اول شامل زندگینامه فصل دوم شامل بررسی و تحلیل شخصیت وی، بخش سوم در برگیرنده دیدگاه اجتماعی شاعر و نظرات خاص او پیرامون خانواده، دوستان و نزدیکان اوست که او را تا حدی از دیگران متمایز ساخته و تا حدودی می‌توان آن را متأثر از بیماری سخت و طولانی مدتش دانست که باعث شده تا رویه خاصی در زندگی در پیش گیرد. در بخش چهارم این فصل به انعکاس و تأثیر بیماری بر زندگی و ادب وی اشاره شده است و تلاش شده نمونه‌هایی از دیدگاه‌های او که در لا به لای آثارش به چشم می‌خورد ذکر گردیده و مورد بررسی قرار گیرد. در این فصل نقش مؤثر بیماری در شکوفایی استعدادهای نهفته شاعر نیز بررسی شده و بیان شده که بیماری یا به طور کلی مشکلات جسمی و یا صدمه‌های روحی نه تنها در زندگی وی بلکه بیشتر ادیبانی مشابه او که به نحوی دارای چنین مشکلاتی بوده‌اند نقش به‌سزایی در بروز و ظهور استعدادهای خدادادی آنها

داشته است. در بخش پنجم این فصل به بیان آثار شاعر و شرح مختصری از موضوع آنها داده شده است و چون بنا نبوده تا در این رساله به آثار منثور وی به طور مفصل پرداخته شود فقط به تحلیل مختصری از سبک نثری و بیان ویژگیهای نثری او همچنین بیان انواع نثر و موضوعات آن بسنده شده است.

فصل سوم این رساله به حماسه و حماسه سرایی اختصاص یافته است. از آنجا که در این رساله به یک اثر حماسی که در نظر بسیاری از ناقدان و ادیبان از بزرگترین و برترین حماسه‌های ادبیات عربی بشمار می‌رود پرداخته شده، نگارنده لازم دانسته است تا بخشی را به حماسه و تعریف آن و ویژگی‌های یک اثر حماسی و نیز مهمترین آثار حماسی در ادبیات جهان اختصاص دهد تا خواننده با کلیاتی از این موضوع آشنا گردد. در ادامه این فصل بخشی به حماسه سرایی در ادبیات عرب از ابتدا تا دوره معاصر اختصاص یافته تا معروفترین حماسه‌های معاصر عرب برشمرده و توضیح مختصری نیز در مورد هر کدام ارائه شود.

فصل چهارم به تطبیق بین «حماسه عیدالغدیر» با حماسه‌های معروف جهان پرداخته شده و برخی از ویژگیهای حماسی این کتاب بیان شده است. این فصل شامل دو بخش است که در بخش اول، اولاً علل و انگیزه‌های روی آوردن شاعر به حماسه و در ثانی علل و انگیزه‌های انتخاب تاریخ اسلام و مخصوصاً علی (ع) به عنوان قهرمان حماسه از زبان خود شاعر به تفصیل بیان شده. در پایان این بخش به منابعی که شاعر در سرودن حماسه به آنها استناد کرده اشاره شده است. بخش دوم این فصل به ویژگی‌های حماسی «عیدالغدیر» اختصاص یافته و سعی شده تا ویژگیهای حماسی این اثر مورد تحلیل قرار گیرد.

فصل پنجم که فصلی نسبتاً طولانی است به داستان حماسه اختصاص یافته است و در کنار جریانات تاریخ اسلام گلچینی از ابیات مرتبط با این واقعه آورده شده است همچنین در این بخش سعی شده تا در کنار ذکر واقعه تاریخی مستندات تاریخی مورد قبول شیعه و اهل سنت آورده شود.

در پایان لازم می‌دانم تا احترام و سپاس خود را تقدیم اساتیدی کنم که با دانش و معرفت خود در طی دوران تحصیل به زندگیم نور و گرما بخشیدند. به خصوص استاد بزرگوار جناب آقای دکتر علی منتظمی که با راهنمایی‌های دلسوزانه خود چون مشعلی فروزان بر سر راهم بودند و در تمام مراحل کار با صبر و حوصله فراوان مرا از تجربیات و دانش استادانه خویش بهره‌مند ساختند، همچنین از جناب آقای دکتر حسین ناظری که زحمت مشاوره این رساله را تقبل نموده و از هیچ تلاشی در جهت راهنمایی اینجانب در انجام این مهم فروگذار نکردند و بنده را در تهیه و تدوین آن مساعدت نمودند کمال تشکر را دارم، نیز از مسؤولان کتابخانه‌های دانشکده ادبیات فردوسی و دانشگاه‌های تهران، تربیت مدرس و اراک و نیز دوستان عزیزم که به نوعی مرا در این کار یاری نمودند کمال تشکر و قدر دانی را دارم.

علی زرقانی - مشهد مقدس - تابستان ۱۳۸۸

فصل اول

**اوضاع سیاسی،
اجتماعی، فرهنگی
لبنان در قرن بیستم**

بخش اول

**اوضاع سیاسی
لبنان**

قبل از اینکه به اوضاع سیاسی، اجتماعی، فرهنگی لبنان در قرن بیستم بپردازیم لازم است اشاره‌ای داشته باشیم به سرزمین لبنان و موقعیت آن و نیز اقوام و نژادهایی که در این کشور در کنار هم زندگی می‌کنند، زیرا آنچه در اوضاع سیاسی-اجتماعی یک کشور نقش مهمی ایفا می‌کند ترکیب جمعیت و تنوع قومیت‌هایی است که در آنجا زندگی می‌کنند و طبیعی است هرچه جمعیت، یک پارچه و از تنوع طایفه‌ای و قومیتی کمتری برخوردار باشد، کنترل وضعیت سیاسی و اجتماعی آن به مراتب ساده‌تر است. به همین منظور در ابتدا لازم است، اشاره‌ای کوتاه و گذرا به وضعیت جمعیتی و مسکونی این کشور داشته باشیم.

مردم سرزمین لبنان به زبان عربی تکلم کرده و متأثر از شرایط متعددی هستند که در شرق و کشورهای عربی تأثیر گذار بوده است. ولی مشخصه اصلی این سرزمین که آن را از دیگر کشورهای منطقه متمایز ساخته است، تعداد طایفه‌هایی است که در این کشور زندگی می‌کنند. به طوری که هر طایفه و قومیت، اعتقادات، رسوم و عقاید خاص خود را داراست. از طرفی نیز موقعیت جغرافیایی آن سرزمین قومیت‌های مختلف را از هم جدا کرده است. دکتر کمال صلیبی پیرامون این وضعیت مسکونی و تعدد طایفه‌ای می‌نویسد «از عصر امارات یعنی عصر امارت شهابیه و امارت معنیه، اقوام و نژادهای مختلفی چون موارنه، دروز، سنی، شیعه، رومی، ارتودوکس، کاتولیک هم در لبنان زندگی می‌کردند و میان آنها روابط سیاسی نیز وجود داشته است، سپس به این گروه‌ها، طایفه‌های دیگری هم پیوسته‌اند که از جمله آنها طایفه انجیلی یعنی پروتستان بودند که گروه کثیری از لبنانی‌ها در نیمه دوم قرن نوزدهم از طایفه ارتودوکس رومی و تحت تأثیر هیأت‌های تبلیغاتی امریکایی و انگلیسی به آن پیوستند» (کمال صلیبی، ۱۹۷۲: ۲۷). علاوه بر آن ظلم ستم فراوانی که ترک‌های عثمانی در قرن نوزدهم بر ارمنی‌ها وارد می‌آوردند، موجب شد تا عده کثیری از آنها به سرزمین لبنان مهاجرت نمایند. بیشتر این مهاجرین از پیروان ارتودوکس ارمنی بودند که طبقه یا درجه هفتم مردم لبنان را تشکیل می‌دادند. یعنی بعد از موارنه، اهل سنت، شیعه، ارتودوکس رومی و کاتولیک رومی و دروزی. علاوه بر طوایف متعدد و قومیت‌های مختلفی که در لبنان حضور داشتند به مرور زمان عده کمی از یهودیان و نیز یعقوبیان و کاتولیک‌های سریانی نیز به آنها افزوده شدند که این گروه‌های اخیر به اقلیت‌های مذهبی در لبنان شناخته شده‌اند (افرام البستانی، ۲۰۸-۱۹۷۰: ۲۰۱۰).

حال که تا حدودی با تعدد طایفه‌ها و اقوام مختلف موجود در لبنان آشنا شدیم، وارد بحث

اصلی یعنی اوضاع سیاسی، اقتصادی و اجتماعی لبنان در قرن بیستم می‌شویم.

۱-۱-۱- اوضاع سیاسی لبنان در قرن نوزدهم

برای وارد شدن به اوضاع سیاسی قرن بیستم لازم است تا نگاهی کوتاه به اوضاع قرن نوزدهم خصوصاً نیمه دوم این قرن بیاندازیم. این کشور از ابتدای قرن نوزدهم همانند سایر ممالک عربی زیر سلطه حکومت عثمانی قرار داشت. این امر از سال ۱۸۲۱م. که محمد علی پاشا، والی مصر، امیر بشیر را به لبنان فرستاد آغاز گردید تا این که در سال ۱۸۴۰م. فتنه‌ها و آشوب‌هایی در لبنان به وقوع پیوست که موجب شد تا در سال ۱۸۴۱م. سرزمین لبنان به دو قائم مقامی -شمالی مسیحی و جنوبی دروزی- تقسیم گردد. پس از آن پیوسته بین مسیحیان و دروزیان اختلافاتی وجود داشت و همین اختلافات در سال ۱۸۴۵م. منجر به سوزانده شدن تعداد زیادی نصاری در چهارده روستای دروزی نشین شد. این فتنه‌ها و آشوب‌ها که توسط فرقه عامه مردم شکل گرفته بود توسط کشورهای بیگانه که هر کدام مصالح خود را در نظر داشتند، حمایت می‌شد و حتی دولت عثمانی نیز به گونه‌ای از این آشوبها حمایت می‌کرد و آتش این فتنه‌ها را شعله‌ور می‌ساخت به گونه‌ای که این انقلاب‌های مردمی به فتنه‌های طایفه‌ای سازمان یافته در سال ۱۸۶۰م. تبدیل شد، تا آنجا که منجر به ریخته شدن خون بسیاری از مسیحیان و دروزیان گردید. (نقولا زیاده، بی- تا: ۱۰۴-۱۰۷)

هر چند این انقلاب دست‌آوردهای قابل توجهی نداشت ولی می‌توان گفت باعث ظهور طایفه جدیدی شد که نقش فراوانی در پیشرفت لبنان در زمینه‌های مختلف داشت. البته ترک‌های عثمانی از این فتنه‌های مذهبی حمایت می‌کردند و آن را باعث تحکیم قدرت خویش در لبنان می‌دانستند.

همان گونه که بیان شد در این عهد یعنی از سال ۱۸۴۱م. تا ۱۸۶۰م. لبنان به دو قائم مقامی جنوبی و شمالی به نام‌های قائم مقامی «شهابیه» و «معنیه» تقسیم شد و در این مدت طایفه‌های متعدد لبنانی به صورت جداگانه ولی در کنار هم تحت سلطه این دو قائم مقامی زندگی می‌کردند به طوری که روابط دوستانه‌ای با امیر و والی خود داشتند. با این وجود هر یک از طایفه‌ها امور داخلی خود را جداگانه و مستقل اداره می‌کرد و به این هویت مستقل افتخار می‌نمود و نسبت به حق و حقوق خویش نیز بسیار حریص بود. ولی عادات، تقلیدها، آداب و رسوم مشترک و ریشه-داری که بین آنها مرسوم بود، نوعی رابطه دوستانه بین آنها ایجاد کرده بود.

با وجود این که بین طایفه‌های تحت سلطه دو قائم مقامی شمالی و جنوبی روابط دوستانه‌ای برقرار بود و همگی رابطه حسنه‌ای با امیر داشته‌اند، ولی بین دو قائم مقامی شمالی و جنوبی